

Maama Tohter.

Arstlikud õpetused, kudas
inimesed endid haiguste eest
võiksid hoida ja tõbesid parandada.

—
Cesti feeelde toimetanud

J. M. Jaanus.

—
Teine trükk. —

J. Karlsoni trükk, Valgas.

187.

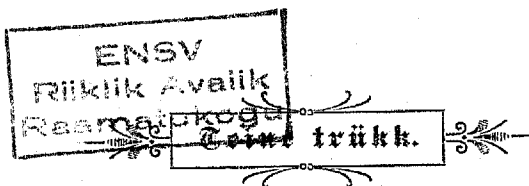
187

Rahwa tohter.

Arstlikud õpetused, kudas inimesed endid
haiguste eest mõitšivad hoida ja tõbesid
parandada.

Õesti keelde toimetanud

J. M. Jaanus.

503329

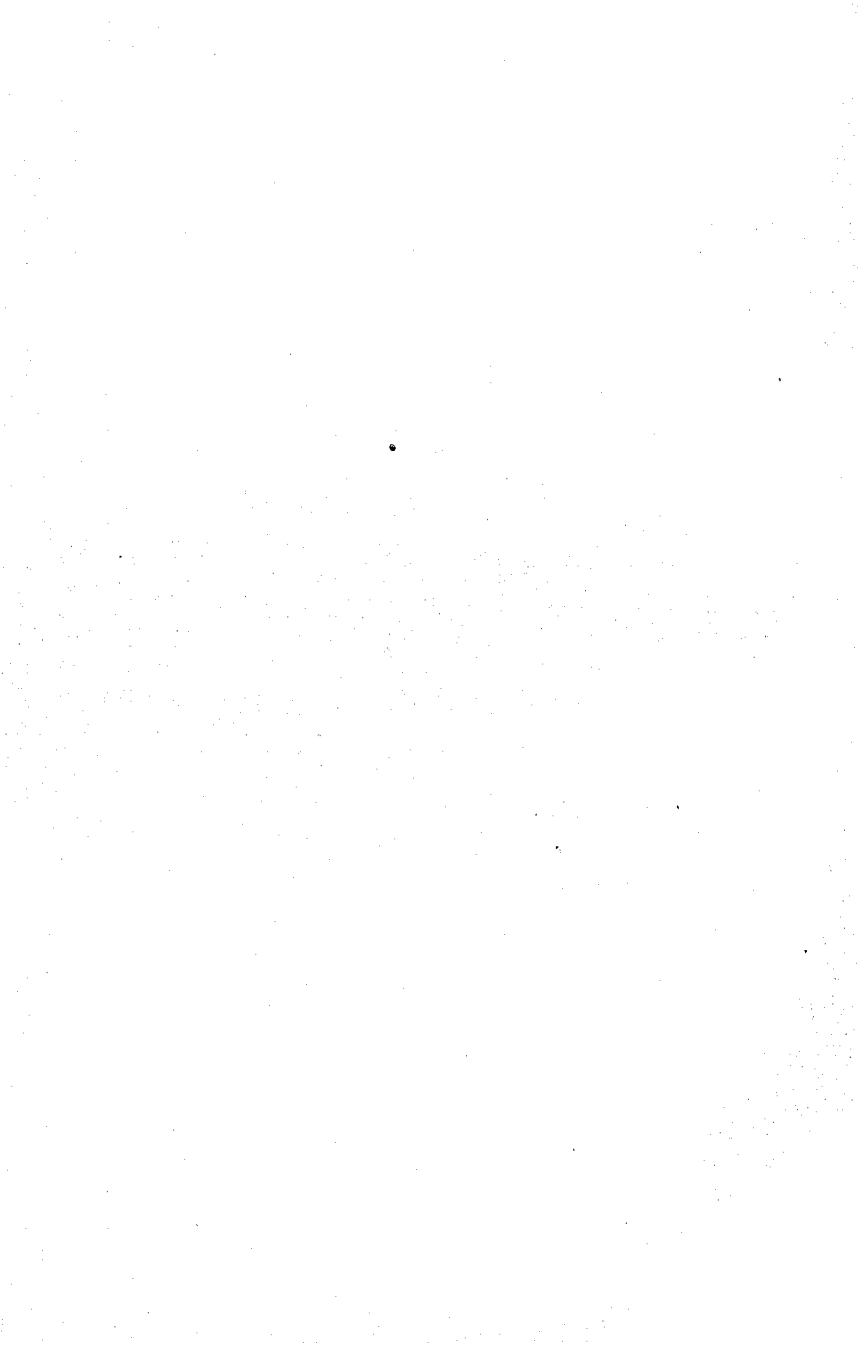
F. Karlsoni trükk, Valgas.

Дозволено цензурою, г. Юрьевъ, 4 октября 1904 г.

T ä h e n d u s .

Käesolew raamat tahab liht rahwale juhatajaks olla. Siin on ainult niisugused wahendikud juhatatud, mille pruukimine kahju ei wõi tuua; aga ka neidki saagu üksnes seal tarwitatud, kus õpetatud tohtri abi saadawal ei ole; kus aga arst lähedal on, seal palutagu ikka tema käest nõuu ja abi. Ka seda pidagu igaüks meeles, et haiguste eest hoidmine hoopis fergem on, kui nende arstimine. Haiguste kirjeldused seadsin tähes-tiku järele, et neid hõlpsam leida oleks.

Wäljaandja.

1. Haigetega ümberkäimiseft.

Kõige pealt olgu haiguse juures tähele panna, kuidas haiguse märgid on. Üksnes jelle läbi võib siis ära tunda, mis haiguse nimi on, ja jelle järele arstimist raamatu juhatusft mööda ette võtta. Ka võib siis tohtri käest abi otsides tema küsimiste peale õigeid kostuseid anda, nõnda et tema haige olekust tõsi pilti võib saada.

Haige olgu puhta õhulises tuas, kus mingit kisa ega kõra ei tohi olla; tema aje olgu heaste kohendatud; joogiks antagu puhtast värsket wett; raskeid ja raswafed toidud hoitagu temast eemale! Meed on esimesed ja pea tingimised, kui abi loodetakse.

Haige talitaja olgu inimene, kellel tõsine ligimese armastus südamel asub, kes ära ei tüdine, kui põdeja ikka jälle ühte ehk teist nõuab, wigab ja nuriseb, ehk ka, kui tarwis piaks olema, haige keha tihendusi — pakku ehk wedelat — wälja wiia. Raskeha haige jaoks olgu ikka pott tuas, mis aga igatord pärast tarwitust weega puhtaks piab saama loputatud, et paha haifu tupp ei sigineks.

Külgehakkawat haigust põdewa inimese juurde ärgu mindagu ialgi muidu, kui söödagu enne

wõileiba klišslaugu ehk sibulaga. Sülje alla neelamise eest hoitagu nõnda palju kui võimalik on.

Wäga hea vahendit on ka, suud fagedasti lahjaks tehtud äätitaga loputada ja käsa sellega ehk ka lahjaks tehtud karbooli-hapuga pesta ning tihhti rosmariini lehta närida. — Aga igatiis, kes haigeid talitab, hoidku ennast sellest hirmsast patust cemale, et ta nendele wiina ega õlut ei paku, nagu mitmed rumalamad inimesed seda pitiawad teha. Wiin pole rohuts, waid ta saadab kahju igal pool.

2. Ohmatus.

Ohmatuse järele joo keema actud piima, nii palawalt kui wõtta wõib, ehk üks klaasi täis sushurwett. Kui piima saadawal ei ole, siis joo ainult kilmna wett.

3. Haawa põletik.

Haawafid, millel põletik sees, parandatakse sooja jahupudru ja pärniga segatud wahendiku peale sidumise läbi, mida tihhti piab uuendama. Wiina ning õlle joomine on haawade põdejal kangesti keeldud.

4. Haawadest werejooks

saab waigistatud: 1) kilmna wee ja äätitaga niisutatud sidemete ümber panemise läbi. 2) Kui

pehme taela tükki haawa peale lihtutakse. 3) Pulvriks võetud kolomoniumi ja araabia gummipulbrit ühe paljus segamine segatud ning haawa peale riputatud, paneb were koha kinni. Mis 3-mas paragrahvis wiina ning õlle kohta üteldud, see maksab ka siin.

5. Halwatus.

Tundemärgid: Mõni liige, kas käsi ehk jalg või ka terve pool teha jäeb häfiliselt wõimetuks ja eluta, et teda sugugi liigutada ei saa.

Haiguse põhjused: Siig illejõuu käidaw waimutöö, närwide kange äritamine, ülestiigne waimustawa jookide pruufimine j. n. e.

Arstimine: Bannakse peütäis jämedat Wene joola klaasi täie wee jekka ja kui see ära sulanud, siis kastetakse käsi selle wee sisse ja nühitakse halwatud kohta kõwaste. Pareim weel, kui wee asemel kange piiritust jaadawal on. See ainult külma weega võrumine on hea. Arsti abi otsides ei pea selle haiguse juures aega wiidetama.

6. Hambawalu.

Harwaste on seda inimest leida, kes hammawalu ei oleks tunnud. Wahendikka on selle häda wastu paljugi juhutatud, aga kõik ei aita igakord, sest et hammawalu mitmel põhjusel võib tulla: hammas on kas wigane, ehk tuleb tema

walu were rohkusest, rheumatismusest, palawusest j. n. e. Nimult üks wahendik kõlbab igasugu hammawalule: hoitagu leiget wett suus, kuni walu järele jääb. Ei jõe walu mitmel päewalgi järele, siis on tarwis wigast hammast suust wälja tõmmata lasta. Kes maast madalast hambaid häkilise külma ja palawa eest hoiab ning nad iga söögi korra järele puhtaks loputab, et mingit toidu wä külge mädanema ei jõe, see ei saa nendest walu tunda ja weel kõrges wanaduses ilustawad need tema suud, mis niisugustele inimestele ualgi osaks ei saa, kes oma suud hoolega ei hari.

7. Harjase wistrikud.

Wõnelgi inimesel on nagu ehk rinnad harjase wistrika täis, mis juba sündides kaasa tulewad. Kõllaeided arstiwad jelleläbi, et pärmi taignaga määritud rätiku sisse mäsfiwad ja siis palawas saunas wihtlewad. Dmeti pole mina jellest wähematki kasu näinud, waid ennemalt kahju: harjase wistrikud ei kahane jelleläbi sugugi, aga nõrga lapse peale mõjub liig palawus alati kahjulikult, mispärast seda tegu ära laidan. Enamiste kaowad wistrikud inimese wanemaks saamisel iseenesest ära. — Kõige parem ja kindlam wahendik nende häawitamiseks on see, et neid wälja pigistatakse; kui seda kahel ehk kolmel korral tehtakse, siis on nad kadunud.

8. Hinge kinni jäämine.

Hinge kinni jäämisel on tarvis hingamist õige kaua kinni pidada ja siis õhku hädijelt kõige jõuga wälja hingata, mille peale mõne sekundi pärast õige sügawaste sisse poole hingatakse. Dr. Mouell Londonis on jellel wiisil palju haigeid arstinud ja ikka abi näinud.

9. Hullu=koera tõbi.

Zuhtub, et inimene hullust koerast, kassist, hundist ehk muust sarnasest loomast hammustatud saab, siis ajagu tema kohe wõti, ehk mõni muu ümarguse otsaga raud tuliseks ja hoidku mõni filmapill aega haawa peal. Haaw peab selle järele weel mitu kuud mädanemas peetud saama. — Mõned annawad nõuu haawa terawa nuuga wäija läigata, tubliste werd jooksta lasta ja siis küllma wett õige kõrgelt peale walada, mis kihwti wälja loputab. Ka soowitakse haawa soolaga kõwaste õerumist. —

Need kõik on ainult häda-toherdused ning ei tohita ilmaški ainult nende peale loota, waid piab igaford, nii ruttu kui iganes wõimalik, arsti abi otsitama.

10. Jooksjä haigus (Rheumatismus).

Tundemärgid: Kuski muskulisest ja nahkses ihu kohas on walu tunda; mõnikord ka pais-

tetust ja natuke suuremat jooja; mõnikord on haigel liikmed tanged; vahest vahetab valu oma seisukohta, miikspärast teda ka jookaja haiguseks kutjutaksegi; ilmade muudatused suurendavad itka seda häda.

Haiguse põhjus on selles, et ihumahaft wälja auuramine ja higistamine häkitselt kinni jääwad.

Arstimine: Hiljuti alanud reumatismuse walu (isege jarnane ristluu walu) kaob, kui teda mõnikord kadakapiiritusega pestakse. 2) Buista pulwriks tehtud kolowooniumi takkude sisse, wala kanget piiritust peale ja mähi haige liikme ümber. 3) Leili-saun on wäga mõjuw abi reumatismuse wastu, aga seda ei tohi mitte siis tarwitada, kui reumatismusel palawik kaasas on. Ka harilised joojad wannitamiised on kasulikud. Wiina ning õlle riipamiised on selle haiguse põdejal kahjulikud.

11. Koeranael.

Koeranaela, paife wõi kaswaja tunde märkeid on järgmised: Kuhjafarnased kowad pommid kerkiwad suuremal ehk piisemal wormil ihu peale, mis, kui mõne aja on kaswanud, wiinaks lõhki lähewad ning werist mäda wälja ajawad. Abielu rahwal on seda haigust hoopis wähem, kui üksikutel.

Arstimine: Niipea, kui paise täis kasvunud on ja mäda=figitamise=põletik nähtavalle tuleb, pane temale piima sees keedetud linaseemnetest ja peeneks hakitud sibulast palawat auet peale. On nüüd paise pehmeks ja lahtiminekuts valmis saanud, löika tema pealt lõhki, kisu nahka koost laiemalle ja pigista mäda kõige südamene või juurega välja, mis järele kasvaja iseenesest paraneb. — Viina ning õlle joomise eest tuleb kõrvale hoida. Veel parem, kui ta hoopis maha jäetakse.

12. Kolera.

See kardetaw, Aafrias aastasadade eest tuntud ja 1829-mal aastal Euroopasse tulnud haigus seisab were häfilises krampidega segamises. Ülemisest ja alumisest otjast tühenduste juures läheb alustuses palju sappi ära. Kange mao=kramp, kramp liikmetes, näo täielik kofku kiskumine, jõuu rutuline kadumine, teha külmus, pisukeks kofkufiskunud puls ja rutuline surm on selle haiguse märgid.

Kolera vastu võib ennasti igaliks ettevaatuse reeglite läbi teatava kraadini kaitsta. Soovitaw on parajuse pidamine, ärituse, külmetuse ja kolera=haige küllest haiguse=idude külge hakkamise eest hoidmine. Soitagu kõigi eest, mis pasandust ehk seedimise raskust võib sünnitada, nagu walnimata ehk koguni hukka läinud piimwili, nimelt

mõned ploomi seltsid, kurgid, wiin, õlu, hapu marjajahwt, wein ehk halw wesi. Söök olgu hea, kerge ja tugew; joogiks olgu feedetud piim ja feedetud wesi. Kõige pikem kõhu lahti oleku märk nõuab aga wiibinataalt arsti nõuu, sest kui teha feedimisewia pärast nõrgaks on jäenud, siis on koleral seda kergem mängida. Ja just algaw haigus patub arstile kõige õnnistuweriffamat tegemuse põlbu.

Wäga mõnus kolera wastu on oliiwidli, puhtas olekus prowangsi-õlits nimetatud, kui seda lusika täie kaupa sisse wõetakse; ka annab head abi, kui palawa puuõliga ning jookaks tehtud willase lappidega kõhtu ja rinda õerutakse. Liha ja lihajuppide ei ole oliwi ehk puuõli pruufimisel lubatud, niisamati ka thee joomine.

Kui kolera möllamas on, püüdku igaüks ennast, haiguse eemale hoidmiseks, täärnwa olluste pruufimiseft rahu pidada, mille seast iseäranis kahjulikud on: hapu piim, hapu ehk pärniga tehtud leib, hapendatud peedid, hapud kapsad, käärimise läbi walmistatud joogid, nagu õlu, wiin, wein j. n. e., pikemalt kõik, mis kõhu lahti minemiseks põhjust wõiwad anda, nimelt soolased ja hapud ollused ning wärste puuwili; ka peterjilid ja jellerid, salatid ja kurgid; niisama hoitagu meelepaha, rahutuse ning ülepea kõige meeletuigutuste cest, peetagu parajust söömisest ja joomisest. Pruufimiseks on soowitawad: piimaga feedetud tangu supp; piparmiindi- ja mets thymiani-thee. Oksen-

damiise waigistajaks wahendiks on palawa wee joomine hea. Ka wilja kohwi kiidetakse kolera tõbe ajal hea olema.

13. Kollatõbi.

Tundemärgid: Esiteks lähewad silmawalged kollaseks, siis nägu ja wiimaks terve keha; higi, sülg ja kusi on ka kollased; roojus on kõwa ning walget ehk halli karwa. Söögiisu puudub.

Kollatõbi tuleb sellest, et sapp were sisse läheb, mille läbi kollane tõbi tõuseb.

Arstimine: Kamalu täis wärsteid wõilille juuri lastakse poolteise toobi weega nõnda kaua keeda, kuni wedelikust umbes pool osa järele on jäänud. Sellest juuakse iga kahe tunni pärast kaks supilusika täit. Ehk jälle juuakse päewas mõni tassit täis wärste kurgi sahwiti. Uhtlasi käigu põdeja 2—3 korda saunas. Wiina ning õlle joomise eest tuleb kaugeste hoida. Kõige parem on aga ikka tohtri käest abi otsida, kus see wõimalik on.

14. Kõhu kinnitamine.

Hea jeedimine fergitab keha toimetust ja wainu tegewust. Sellepärast ei tohi kõhtu ülleliia täis tuupida, waid piab sünnises ja joomises parajust pidama. Soitagu kõht alati soe, ärgu litjutagu teda ega täidetagu teda illeliia. Mõnus

on, kui kõhtu jägedaste külna meega pestakse, temal willane side ümber pantakse ja ka muudu ennast sooja riiete läbi külna eest kaitsetakse; esimese läbi antakse närvidele ja muskelitele tarwilit jõudu ja teise läbi hoitakse seedimise riistadelle nõudlikku soojust. Suuakse rohkest külna wett, siis kinnitatakse sellega kõhu tegewust. Tema seedib siis iga toitu korrapäraselt ja õigel ajal ning inimene ei tea midagi haigusest, mida nõder kõht tihti sünnitab. Kes igal päewal wärsket õhu sees liigub ja tööd teeb, selle kõht on ikka kindlam, kui umbse õhu sees olejal. Harjumud roogade õigel ajal ning parajal määdul söömine on wõnus wahendit kõhu kinnituseks ja mõnegi tulewa haiguse ära peletamiseks. Seda teeb ka paastumine. Kes ajuti ühe ehk kaks kõhutäit söömata jätab — ja seda piaks ka terwel olekul tehtama —, see julgustab ennast meele ellule ning kõht saab wärsket jõudu. Ta sigitab söömaisu ja see hea maitse annab uut julgust. Mõõda läinud haiguse järel oldagu ettewaatlik! mida wähem esimest isu waigistatakse, seda tugewamaks ta saab ja seda kõwem on ka kõht söökide seedimises. Kes istumise ametis elab ja seal juures kõhu kofku pressib, see tõusku wahel ülesse ja õerugu kõhtu. Rõõmus meel on seedimisele suureks tueks; sellewastu on tähele pandud, et kurblik meel seda takistab. Kui kõht liig täis on, siis sigineb sellest peawalu, mõtlemise wõimu segadust ning efekonelemist ehk jampsimist.

15. Kõhu finniolek.

Reedetagu pool pihu täit toominga koort toobi weega ja antagu raskematel kordadel täiskaswanud inimesele hommikul ehk lõuna ajal enne sööki üks tassi täis juua; nõrgematel kordadel ja lastele antakse weerand, kuni pool tassi täit. See teeb kõhu pehmelt lahti.

16. Kõhutõbi.

Tundemärgid: Kanged ja alalised tihenduse mäitused, aga ei tule muud wälja, kui üksnes walget ehk werega segatud wahust niilwa; kõht walutab kangeste ja palawikku on tunda.

Tõbe põhjust tuleb jagedaste finni jäemud higistamisest otsida. Kõige rohkemalt leitakse seda tõbe lõikuse ajal, mill päewad palawad ja ööd külmad on.

Arstimine piaks küll viete tohtri hooleks jääma, keda kutjudes ei piaks wiivitama, aga selle tulekuni on ometi tarwis mõne koduse wahendiku läbi haigele kergitust teha. Kõige parem on hommikul ja õhtul üks supilusika täis wärsket linaõli sisse wõtta. Lastele antakse sellest theelusika täis. Kõhu peale võib külmata wee sisse kastetud ja tahedaks pigistatud rätikud panna. Wiina ning õlle rütipamise eest tuleb hoida.

17. Kõrisõlme põletik. (frup).

Tundemärgid: Laps on tušane, heal läheb segaselt ja kõha on kriuksuv; viimaks kaob heal koguini ära, nõnda et lapse kõhimist ega rääkimist kuulda ei või.

Haiguse põhjus: Kurgu külmetus külma joogi joomise ehk vilu tuule sisse hingamise läbi, kui kurt palaw ehk soe oli.

Arstimine: Kui haiguse algusel pesu-vaann palawa weega umbes 20 minuti pikkuselt kõrisõlme peal hoitakse ja ühtlasi kümmeli- ehk wleedri theed juua antakse, siis paraneb haigus väga ruttu. Best ei tohi aga nõnda palaw olla, et rakkudesse tõmbab, waid ainult punaseks teeb. Dr. Lehmann tõendab, et tema jellwiiril mõnikord waewalt tunni aja sees lastel jelle haiguse ära olemat arstimid. Sagedaste kaob, wähemalt enamal korradel, ähwardaw kõha mõne tunniga, kui lapsele mõni tassit täis soojendatud lehma piima, nii palawalt kui laps teda juua võib, lühikeste waheaegade järele antakse. Tuleb jelle järele ohtendus, siis on kõik hädaoht möödas.

18. Kõrwahaigus.

Kõrw on peaaegu niijama õrn liige, nagu silmgil, ja väga raske arstida, kui kord haigeks on jäänud. Sellepärast saagu tema eest kõige suuremat hoolt kantud, et ta haigeks ei jääks.

Iga hommikul filmi pejemise juures saagu ka kõrwad jeeft hoolega puhataks pestud. Külma tuule kätte minnes pistetagu puuwilla topid kõrwadesse; sedasama tehtagu ka tolmui jees olles. Juhtub hiiski, et kõrwad mõnikord tolmui ehk külmala läbi on hakanud mäda jooksuma, siis on selle juures leige wee siisse pritsimist tingimatalt tarwis, olgu wädanemise asupaik wälimises kuulmes ehk trummitoopas. Kõige parem on kuivalt walutawa kõrwadele jee, kui kolm ehk neli tilka puuõli joojaks tehtaaks ning kõrwa siisse walataks. Tohtri abi otsimine on kõrwa haiguses wäga tarwilik.

19. Köha.

Tundemärgid: Alaline kihelmine kurgus, mis läkastama ajab; mõnikord on kurgupäras ka kipitamist tunda ning heal läheb wõeraks ja tumedaks.

Haiguse põhjus on külmetus. Kõige rohkem ja rutemine jümmitab jeda märja kätte külmetus.

Arstimine: Haige heittu woodisse sooja riiete alla ja joogu mõni tassit täis palawat Islandi samla ehk saarelehe theed, kuni higistama hakkab. Siis jäegu weel päewaks otja sängi ning hoidku, et külma õhku peale ei saa. Mõned kiidawad köha wastu heaks, kuivatatud ja pulvriseks õeritud piparmiindi-rohtu mee hullas

theelufita-täie kaupa sisse wõtta. Dastele wõib kõha wastu keedetud röösta piima soojalt juua anda, jalataldasid hani raswaga wõida ja siis tule juures paista, et ihu sisse tõmbab; pärast pandagu temale soojad sokid jalga.

Selle raamatutele kirjutaja arstid oma kõha ikka jelleläbi, et sauna palawaks kütab, lawal tüki aega higistab ja siis rindu ning jalatallaaluseid õige mehiste wihtleb. See on igaford soowitud tulu toonud.

20. Kramplif sügelemine.

Tundemärgid: Ihu sügeleb ehk kibeleb nõnda kangeste, et tõmbaks wõi küntega tüki wälja. Mida rohkem sügad, seda rohkem hakkab ihu kibeleva.

Haiguse põhjus on rikunud närwid.

Arstimine: Haige käigu vähemalt kaks kuni kolm korda nädalas sooja, soolase wee wannis ja wihelgu ning auutagu ennast õige tubliste palawas saunalawal. — Seda haigust täiesti parandada ei olla ihearstiniisel wõimalik, jellepärast otfigu, kellel wõimalik, õpetatud mehe abi.

21. Kurgu kõrwetus,

rahwa seas ka põletuseks nimetatud, on sellest tunda, et tema põdejal tuleks nagu maost põletaw tükk kurtu! wiga ilmub ikka raswase ehk soolase toidu söömise järel.

Haiguse põhjuseks on liig rohke hapu walmistamine mao sees.

Arstimine: Doored tannetõrud on selle haiguse wastu väga soowitawad. On need wanaks läinud, siis õerutakse nad pulwris ja wõetakse jell wiisil sisse. Kaks tüki korruga wõetud, lõpetawad kohe häda. 2) Wõta iga 2—3 tunni pärast pool theelusika täit magneesiumi ehk kriiti, pruugi seal juures kergeid toitusi ja wett.

22. Kurgupõletik. (Bränne).

Tundemärgid: Kurf walutab, neelamine on takistatud, heal wõeras, hingamine waewaline, kurf ja sifemised kaelarahud paistetunud.

Haiguse põhjus: Kaela külmetamine, külma wee joomine ehk wilu tuule sissehingamine läbi.

Arstimine: Et kurgu põletiku juures kiire abi kaheldne abi on, siis tahan siin väga mõjusa koduse wahendiku nimetada, sest et pikem toimetus juurde kutsutud arsti hooleks piab jääma. Nimelt pandagu kaela ümber willane, soojaks tehtud ja kadaka marjadega läbi suutputatud rätik. Uhtlasi pruugitakse kuristamiseks salwei ja wleedriidie keedist, millele natuke mett ja äädikat jekka lisatud. Ka palawa piima joomine on abi annud. Näitab ennaft kaela haiguse juures põletik, siis saawad wereskaanid külge pandud ja pärast, kui were woolamine kaani hamba jälgedest maha jää-

nud, pannakse paistetusele sooja pudru aietust peale. Kaela põletiku (Halssentzündung) juures piitagu walutawat kirku jägedaste sooja piimaga kivistada, mille sees malweni- ja wleedri õisi on keedetud. On kael ühtlasi ka väljaspoolt kõwa ja põletikus, siis pruugitagu piima sees keedetud linaseemne ehk rukijahu-pudru aietust, mida nii palawalt kaela peale tuleb panna, kui wähe kannatada võib; seal juures hoitagu ennast soojas, siis kaob haigus peagi. Pole auteid enam tarwis ehk ei olnudki neid, siis kantagu pehmet flanelli sidet kaela ümber, kuni töbi täitja lahkunud on. Ulesse aetud kaela rahude arstimiseks on väga soowitaw kurgu kivistamine wleedri-theega, millele iga poole pealistasfi kohta kaks tilka jalmiaku-waimu juurde lisatud sai.

23. Kusi kinni.

Tundemärgid: Põdeja tunneb jägedasti kusele patitust, aga seda tuleb kange waluga iisna natukene, ehk mitte sugugi. Haigus kaob wähest ära ja tuleb mõne aja pärast jälle tagasi, kuni wiimaks põdeja raske walu all mulda wariseb.

Haiguse põhjused: Külmetus, ehmatus, põie-, neeru- ja sapikivid.

Arstimine jäegu täiesti tohtri hoolets, ehk see temalgi igakord õnneks ei lähe, iseäranis kui kiwide wiga on. Koduseks wahendiks olgu kadamarja-, peterjili lehtede- ehk kanarpiu-thee.

Esiteks katjutagu mõni aeg ühega, ja kui see juba oma mõju on kaotanud, siis teise ja ning kolmandamaga.

24. Kuu tõbi.

Tu n d e m ä r g i d: Haige tõuseb asemelt järsku ülesse, kõnnib, ronib ka mööda seinu ehk müüri ülespoole, aga magab ise selle juures, ega ei tea homniku ärkades öösihest toimetusest kõige vähematti. Haigus avaldab ennast enamiste täiskuu öödel.

Haiguse põhjus on kange närwide äritus, näituseks ehmatamine. Aga üteldakse ka sellest hakkawat, kui kuu inimesele magades silmade peale paistab.

Arstimine jäegu tohtri hooleks, ehk küll enamiste tõbi iseenesest ära kaob, kui inimene wanemaks läheb. Kui haige kuhugi kõrgelle on roninud, ei pea teda järsku äratama, mispeale ta siis koha maha kukuks ja wiga ehk surma wõiks saada.

25. Külmad jalad

on paljudele inimestele juureks waemaks. Selle põhjused on harilikult närwide nõtrus, mis were ning jahwidetaotuse läbi ette on toodud, kõhu ummistus, pärasoolikast werewoolus j. n. e. Isegi kõige soemad jalawarjud ei jõua seda wiga eemal hoida, sellepärast et ta were ringjooksu takistuses asub. Mõnel ei lähe jalad jängiski soojaks. Kõik selle wastu õpetatud wahenditid on tänini

järelduseta jäemud. Täieste parandatud võib ta muidugi üksnes siis saada, kui tema põhjusel hääwitatud on. Kaunis mõnus on järgmine wahendit, mida Inglis arst Dr. Hall õpetab: Soia hominikul jalgu pahlluust saadit — talwel pool minutit, suwel kaks minutit — külma wee sees, nühi neid siis tubliste, kuni kuiwaks ja pia neid talwel wastu ahju. Peaasi on, et jalgu pärast wee sees hoidmist liigutamise läbi ehk muul wiisil jälle soojaks tehta kse. See wahendit täidab oma otstarbet täiesti. Kritisuse läbi, mida külma weel jalge peale saadab, saab wereringjooks wähe haawal elustatud ja sel wiisil elu soojus tagasi saadetud. On jalad kord ligunemisega harjunud, siis võib neid ilma kahjuta sagedasti wee sees hoida. Wäga soowitam on, jalgu palawal juwe päewadel wäljas wee sees liutada ja siis sooja liiwa peal kuiwaks jooksta. Igapäewane jalgade õerumine kõwa harjaga on niisama hea wahendit jalgade külma-tõbe wastu. Harja asemel võib ka willast riidet tarwitada. Wiina ja õlle riipamist tuleb põlgada.

26. Külma-tõbi.

Tundemärgid: Tõbi ei ole alaline, waid tuleb ajuti peale. Esiteks hakkab kange külm, mille järele palawus tuleb ja tõbe lõpul kangesti higistama ajab, kus juures kusel pumane, tellis-kiwi sarnane paks põhja kogub.

Arstimine: Haiguse ajal joodagu külmetuse juures rohkest theed, aga higistuse juures suhkruwett. Köik teised wahenditud saawad üksnes tõbe wahel ajal sisse wõetud. Köige parem wahendit on hiinin-pulwer, mida arstist ette määratud osades sisse piab wõtma. Riidetakse hea olema, kui piparmiinti piima sees tubliste keedetakse ja seda wedelikku juuakse. Köige lihtsam wahendit on aga pulwriks tehtud puusüsi. Tõbe wahel ajal antakse sellest iga 1—2 tunni järele 4¹/₂ grammi. See wahendit arwatakse Sitüüliast pärit olema, kus rahwas ennast ise, ilma tohtri abita, sellest tõbest ära arstiwat. Meljapäewaste tõbede juures ei maffa oma arstimine, waid küsitagu osawa arsti käest nõuu.

Lähen d u s: Wanal ajal tarwitati tugewat keha liigutust külma-tõbe rohiks, mis mõndagi olla parandanud, aga nüüd on see kõrwale jäetud.

27. Langetõbi.

Tundemärgid: Tõbi tuleb ajuti peale. Inimesel kaob mõistus peast, ta kukub häkitselt maha ja sipleb tüü aega käte ning jalgadega, kus juures suu kangeste wahutab; wiimaks jääb haige magama.

Arstimine: Septembri kuul kaewa puju (*Artemisia vulgaris*) juured maa sees wälja. Puised osad saawad nende küllest ära lõigatud ja üksnes pruunid, jahwtised osad, nagu ka puu-

tanud jagude jahmijed koorred warjus kuiwa-
tatud ning siis paigale pandud. Kaetud mööstri
sees tõugatakse need juured, kui neid pruukida
tahetakse, peeneks pulwriks. Sellest pulwrist
wõtab haige, kui tema haigus niisugune on, et
ta selle alustust pool tundi ette ära teab, enne
tõbe peale tulekut rohke theeluskita täis natuke
leige õllega sisse. On see täiesti möödas ja
haige kuiwa, läbi soojendatud pesu selga pannud,
wõib ta illesse tõusta. Järgmisel, kolmandamal
nagu ka kuwendamal päewal saab see toimetus
korratud. Lastele antakse jeda wahendikku wana-
duft mööda wähen. Kinnalaps saab umbes
kolmandama oja ja antakse jeda õlle asemel ema
piimaga sisse. Haige peab ennast mõne kuu
aega kõigist kangeist jookidest, kõigist kōwast, ras-
keste seedimajst toitudest, soolatud ja suitsutatud
lihast ning hapust jōōkidest eemale hoidma. Sage,
wärske ja puhta hallika wee joomine on soowitaw.

28. Läkastuse-kōha.

Tundemärgid: Kōha hoog tuleb ajuti
peale ja lõpeb, kui 5—15 minutit on kestnud,
lākastamise ning rõga õhendamisega. Wahest jääb
hing kinni. Harilikult tulewad kōha hood kolme
wōdi nelja tunni pärast tagasi. Mitukorda jääb
hing tükiks ajaks kinni. Silmanägu läheb lāk-
kastamise juures siniseks ja silmad punni. Hai-
gus on waheldawalt ühel päewal kergem, teisel

raskeu. Sääravis raske on ta öösel. Läfas-
tuse-kõha tuleb wanema inimesele armaste; ena-
miste waerab ta alla kümne aastaseid lapsi, —
rohkemalt aga tütar- kui poisilapsi.

Arstimine: Kõige pealt on hooft kanda,
et haige õige palju õues tuule käes jaab olla
ning et tuba tuulutatud, tolmust puhtaks hoitud
ja paras soe peetud jaab. Uleliia sooja eest
tuleb hoida; aga jalad olgu ikka heaste soojad.
Wanemad, kellel see wõimalik on, teewad ras-
kel läfatuse-kõha kordadel heaste, kui oma haige
lapse elupaika wahetawad, see on, teda paarküm-
mend wersta kodust eemale, teise kliima sisse
elama wiivad. Sagedasti on niisuguse kõha-
wahetusega läfatuse-kõha nagu peuga küllest ära
wõetud. Rohuks wõib natuke sulatatud ani-
raswa sisse anda ja sellega jalatalla- aluseid,
rindu ning labaluude wahelt selga wõida. Kel-
lel haniraswa ei ole, see wõtku rindade ning jala-
tallade õerumiseks juuste õli. Ka ilma õlita
ja raswata õerumine on hea.

29. Leetrid.

Tundemärgid: Palawik, kõha ja nohu on
kallal, filmad wehised ja punased, see kestab nõnda
3—5 päewa; siis ajawad punased, ümargused
lapid ihu peale, kuhu nad kolmeks kuni neljaks
päewaks jääwad. Kõik selle aja on haigel kange
kõha ja filmad kardawad walget. Kuwendamal

kuni künnemal päeval, haiguse alustusest arva-
tes, hakkavad leetrid kesta ajama, mis mitu
päeva vältab. Tõbi on küllgehakkam.

Arstiline: Haige olgu sängis riide all,
et tuul peale ei saa, misläbi leetrid enneaegu
siisje lähewad ja surma, ehk eluaegset wigastust
wõiwad tuua. Sängist ärgu mingu põdeja enne
kahte-, ega tuast enne kuut nädalat wälja. Tuba
olgu paras soe ja aknad kinni kaetud, et wal-
gus filmi ei rikuks. Röha wastu antakse rinna-
theed ning söögiks kerget toitu. Kui põdejaid
korralikult rawitsetakse, siis paraneb terwis ka-
sulikult. Raowad aga plekid teha pealt enne aegu
ja järsku ära, siis on haige seisuford kardetaw,
kus temale mõnesugused wead kõigeks elu-ajaks
wõiwad küllge jääda.

30. Lõhkenud käd.

Rätte lõhkenise wastu aitab see, kui soola-
mata wõid meega segatakse ja neid sellega mõni
ford määratakse. Ka glitserini õli saadab abi,
kui sellega õhtul, enne magama minemist, lõhke-
nud kohta sid wõiad.

31. Luffumise wastu

aitab, kui wett jood, mokad kõwaste joogiriista
äärt wastu pigistad ja siis riista ringi keerad.
Ka see olla abi saanud, kui rinna wälja hoiad,
hinge kinni tõmbad ja wagusaste seisma jääd.

32. Luupainaja.

Tundemärgid: Haige näeb unes, et keegi inimene või metsaline tema peale rõhuma tuleb; ta püüab vastu hakata ehk ära jooksta, ei saa aga kätt ega jalga liigutada: waewa higi katab haiget ja ta ümised läbi une.

Haiguse põhjused: Wereringjooksu tahtlus, magama mineku eel kõhu liiaks täis söömine, wainustawa jookide rohke pruukimine ja selili magamine. Tõbi tuleb enamiste madala ehk wigase rindadega inimesele ja nimelt ebaufulis=tele ning rumalatele rohkem kui teistele.

Arstimine: Haige ärgu söögu õhtul liiga palju, iseäranis seedimisele raskeid toitusid, ärgu pruukigu äritawaid jookisid, magagu parema külje peal; enne magama minemist joogu tassit täis lahjat kummeli=theed. Riipea, kui haige ümisedmist kuuldakse, piab teda kõhe ülesse äratatama.

33. Madalad rinnad.

Tundemärgid: Hingamine on raske ja kõha kallal, mõnikord kuitwatt, wahest aga ka rõgaga. Tiisikusest on see tõbi sellepoolest isemoodi, et palawik puudub ja ka keha nõnda lahjaks ei lähe, nagu tiisikuse põdejal.

Arstimine jäegu tohtri hoolets, aga fergitust annab see, kui kadatamarja=theed juuakse, puhata õhu sees oldakse ning pigi ehk waigu

plaastrit rindade peal kantakse. Ka aalandi-juure-
thee joomine toob fergitust. Wäga soovitatav on
lahke õhu sees kõndimine ja tolmust eemal olemine.

34. Meelepidamise võimu kõwendada.

Kiilma wee pruufimine näitab siin tõsist tulu.
Bestagu iga hommikul just praegu hallikast ehk
kaevust võetud värskete weega pead, filmi, ku-
kalt ja kõhtu. Kui mälestuse nõdrus siindimise
wiga on, siis pole mingit muud vahendit tar-
wis, kui see, et nõõdamineku juhtumisi meelde tu-
letades mälestust harjutatakse. Wiina ning õlle
joomine ja tubata suitsetamine peab maha jääma.

35. Meelaste nõelamine.

Selle vastu aitab, kui nõel wälja tõmma-
takse ja siis haawatud kohta kiilma weega pes-
takse ehk värskete jaheda mullaga õerutakse. Ka
rõõja koorega ehk puuõliga wõidmine pidada
abi jaatma.

36. Muljutused.

Nende vastu on järgmine vahendil hea:
Wõetakse ühe muna walge ja segatakse temale
nõnda palju peenikest nisu-jahu sekka, kui sal-
wiks tarwis on. Siis lisatakse natuke kampweri.

õli juurde, jégatakse heaste läbi ning pan-
nakse plaastrina haige koha peale. See kaotab
iga muljutuse juures valu. Niisamuti head on
Maarja sõnajala lehed, kui neid peal hoiad.

37. Näowalu.

Tundemärgid: Ränge kramplik walu
hakkab silmapulmu lähidalt peale ja laguneb üle
kõige näo laiaks.

Haiguse põhjus on wigased närwid.

Arstiline jäegu osawa tohtri hoolets,
sest et see haigus wäga wisa on ning isearsti-
misega temale igakord parata ei wõi. Dr. R.
soowitab selle haiguse põdejatele iste wannita-
mist, mida 4—6 nädalat, wahetpidamata, iga
päew tuleb pruutida.

38. Ninast werewoolus.

See jäeb kergemal kordadel äätikaga jega-
tud külma wee sisse lurtsumise läbi järele. Kui
ninast werewoolus üleliigne ei ole ega selleläbi
elule kardetawaid juhtumisi, nagu minestust ja
muud sellejarnast ei sünni, siis ei pia teda
waigistada pliiitama; sest enamiste on see loo-
muse abi, mis juba tihti haigel elu peastis.
Kestab aga werewoolus liig kaua ja ei aita
muud wahendidud, siis pistetakse äätika ehk wee
sees ära sulatatud maarjää sisse kastetud lina-

lest riidest ehk taelast pu'nu werd woolama sõorme sisse. Ka lõualuude tugewaste liigutamine, närimise moodi, olla sagebaste abi toonud. Wiimane õpetus on kõige kergem, jellepärast soovitan tema järele proovimist kõigile.

39. Nohu.

Tundemärgid: Nina sõormete ilanahad on ülesje pundunud; nina on kinni, ehk jookseb ilast wedelat; silmad on punased, jooksewad wett ja kardawad walget; pea on uimane ehk walutab; liikmed raske, nagu oleks tina täis.

Saiguse põhjus on külmetus, iseäranis niiste ilmadega.

Arstimine on seesama, mis kõha juureski: woodis sooja riide all olek, higistama ajawa jookide pruukimine ja sauna lawal higistamine ning jalataldade wihtlemine. Mõned kiidawad tulusaks, soolamata looma raswa nina sõormetesse pista, aga mina seda ei ole katsumud. Nina õerumine sõrmedega, mõlemilt poolt küljest ja pealt, on ikka hea olnud.

40. Nõgese=tõbi.

Tundemärgid: Ihu peale ajawad ohatused, mis nõgese kõrwetusega ühesarnased on. Kõige rohke on neid rinna ja käewarte peal. Nemad sügelewad üsna tüütawalt ja pärast sü-

gelemist on nagu nõgese kõrwetust tunda. Ohatus tuleb kerge palamitu all ühe kuni kahe päewa jookful ilmsiks. On ta mõne päewa seisnud, siis kaob tema jälle ära, ja kui see ka mõnikord uimastust ehk minestust sünnitab, ei too ta sellegipärast mingit hädaohtu. Mõne inimesele tuleb nõgese-tõbi reeglinoedul iga nelja nädali järele, ilma palamituta. Külgehahtaw see tõbi ei ole.

Tõbe põhjused: Külmetus ja naha wäljaauramise takistus.

Arstimine: Kui tõbi naha-wälja-auramise takistusest tuli, siis joodagu wleedri-theed, millele higistamise ergutusiks nua otja täis salmiaki setka on pandud. Tuba olgu ühtlane soe. Söök piab kerge olema. Selle, iseäranis öösel piinawa häda wastu, mis une rööwib ja sagedaste wäga wiisa on, aitab kõige paremine lootsuspähkli-õliga õerumine. Peale selle hoitagu mitmed nädalid kange söögirohtude ja äritawa jookide eesi; kõige kahjulikumad nendest on wiin ja õlu, mis igalpool õnnetust sünnitawad ja wiletust küllwad.

41. Pael-uis.

Sinised rõngad filmade ümber ja koletu nälg, foolikate waluga maheldates, on küll sagedad awaldufjed, mille läbi pael-uis oma oletut tunda annab, päris kindlad märgid ei ole nad.

aga mitte. Minufene tõsine märk on pael-usfi tükkide ära tulek.

Arstimine: Keedetakse värskelt kõrwitajast suppi, millele natuke riisi sekka võib panna. Sellest supist süitakse kaks päeva järgimööda 1—2 taldriku täit. Siis kooritakse umbes 125 gr. kõrwitja teri, kuivatatakse neid, keedetakse, segatakse 100 gr. peenikesse juhkuga ja süitakse iga kahe tunni järel theelusika täie kaupa. Kui see wahendil teisel hommikul weel oma mõju ei avalda, siis tuetatakse jeda supilusika täie ritšimise-õli läbi. Lastele antakse paljalt kolmas ehk neljas osa ülemal nimetatud portsjonnist. Pael-usfi tuleb inimese kehas enamiste kahte feltsi ette — kitsas ja lai; kolmandamal (laial) feltsil on iga liili külles kšud. Wahenditku selle wastu ärgu pruugitagu enne, kui juba keha tihendusel wälja tulnud tolli pikkused tügid temast teadust annawad; see sünnib enamiste hapu-oblikate ehk heeringate jõbnise järele. Sagedaste pruugitaw rohi on 1 dragma sõnajala-juurt ja 5 untsi pärnaõie-theed. Kahe tunni järel wõidakse siis 1—2 supilusika täit ritšimise-õli ehk mašjatraani wõtta.

42. Baha hingedõhk.

Selle wia sigimiseks on kolm põhjust: ta tuleb õõnsast hammast, rikitud maost ehk hingedõri haiglikust ärabeteest.

Arstimine: 1) On õnes hammas põhjusteks, siis on illeilbdine juu puhastamine juba küllalt aitaw, weel enam aga rifutud hamba õõnõuse enese puhastamine. Kui õõnõus täieste puhas, siis wõib seda wahaga täis täita. Samaste loputamine lahja karbool-weega, wähen-dab halwa lõhna. 2) Teffib halw hingeõht rifutud mao läbi, siis antagu esiteks oksendama ajawaid ja kõhtu lahti tegewaid wahenditka, pärast mõru kõhutitkafid, kus juures arstitaw sõõnõises waljut korda peab pidama, kõiki liha-roogafid ja raskesti seediwaid toitufid koguni maha jätma. 3) Halwa hingeõhu wastu, mis hingeõõri haiglitust wäljajehitmitsest tuleb, on puur-sõe pulwer hea, mida kolm korda nädalis, õhtul enne magama minemist, supilusika täie weega sisse tuleb wõtta. Ka on hea, kui hambaid kalmitse juure pulwriga õerutakse ja siis suud weega wurtjutakse.

43. Rasandus.

Harilikult tuleb see wäga tititu ja fagedaste ilmuw tõbi külmetamistest, aga ka seedimise takistustest. Mõlemil kordadel on tarwis sooja riiete, nimelt kõhu ja jalge katte eest hoolt kanda. Kui haigus wäga wisa on, siis seotagu külma wee sisse kastetud ja tahedaks pigistatud kate rätik ümber kõhu ning heidetagu woodisõe pitali, siis saadakse warssi head järeldust tunda. Märja rätiku peale tuleb weel kuuw riie mäsõida.

EESTI

RAHVUSRAAMATUKOGU

Rülmetuhest tulnud päsanduse juures pruugitagu piparmündi- ehk kummelitheed, ja kui ühtlasi juur waku on pandagu ruffijahu auetusi kõhu peale. Tuleb päsandus seedimise korratuhest, siis ärgu pandagu jeda järsku kinni, waid püütagu offsenduse läbi kergitada, mis selle läbi sünnib, et õli sisse kastetud süle otjaga kurku kutistatakse. Läheb aga päsandus wäga kangeks, siis wõib tagast sissepritšinist ettewõtta ning kõhtu õeruda. Seal juures saagu söögi poolest kangeste kasinust peetud, söödagu ainult saiapudi, kaeratangu-leent ja hoitagu piima, puuwilja ja hapu toitude cest. Kuivatatud mustikmarjad (Heidelbeere) panewad kõhu kinni. Mõned waigistawad päsandust jelleläbi, et uue männi laua õige palawaks teewad ja selle peale istuwad. Peale soojuse näitawad siin ka puu sees olewad waigu jaod oma mõju awaldama. Üleüldse ei ole päsandus igatord kahjuline, ei tohi sellepärast ka hästijelt kinni pandud saada. — Kes korralikult elab, söömisest ja joomisest piiri piab, see saab jeda haigust wäga wähe kannatada.

44. Päewatuje wastu

on hea, kui nägu ja käsa õhtul rõõsa piimaga pestakse. See teeb ihu jälle walgeks. Mõnikord aitab ka petipiim. Mõned hoitawad päewatust sellega enesest eemale, et nad endid õhtul pesewad, aga mitte hommikul.

45. Peafärnad.

Selle wea wastu pole mingit muud wahenditku tarwis, kui juukses lithifeseks löigata ja pead kaks korda päewas, hommikul ja õhtul, leige wee ning seebiga hoolhaste puhtaks pesta, kuni kärnad kaowad. Sellel kombel olen ma paljudel koolilastel peafärnad ära arstinud, kes kodust selle tõbe kooli kaasa tõiwad. — Kus inimesed puhtuses ja korralikult elawad, seal ei saa peafärnasid palju näha.

46. Peaföömanise

wastu aitab, kui pead mõni kord nädalas glitseriin-seebiga pestakse. Kui võimalik, siis wõetagu pesemiseks wihma- ehk jõe- wõi järwe-wett.

47. Peawalu.

Peawalu wõib mitmesugune olla ja mitmest põhjustest tõusta. 1) Kõhu illesligsest täis söömisest. Niisugusel korral joodagu klaas wett ja kaidagu wäljas wärste õhu sees. 2) Halwa feedimise läbi. Sarnasel korral piitagu kõhtu tugewa toitude paraja pruukimise, ka kalmusejuure närimise läbi endisele järjele aidata. Peawalu jääb siis iseenesest järele. 3) Were rohkuse läbi. Kui see põhjusteks on, siis peab kõik äritawad joogid, nimelt kõik piiritusliised ja

kohwi kõrvale jätma ning ainult wett jooma. Mõniford jäeb peawalu selle läbi maha, et pea rätikuga kinni seotakse ning woodis kinnise silmabega wagusi pitali ollakse. Wahest jälle annab lõhnaw-piirituse ehk karboolimee lõhna ninasse-tõmbamine abi.

48. Peeretuse-tõbi.

Tundemärgid: Kõht ajab ühtelugu täis, mis walu teeb, kõhtu mürisema paneb ja peeretama ajab. Wahest hakkawad ka kõrwad pilli ajama.

Selle wastu aitab parajus ning kindel kord söömisel ja joomisel, kõiki niisuguste söökide eest hoidmine, mis kergeste gaasi sigitawad, nagu: pärmine õlu, kapsad, wärste puuwili, kaunawiljad ja wärste leib.

Söödagu põletatud kohwiube ehk süepulwrit wõi joodagu kõõmne-theed. Kõhtu õerutagu tubliste flanelliga. Harjumata söökide eest on tarwis hoida. Iga söögi korra järele tuleb piirutalutada.

49. Piisufeste laste harjumine.

Lapsed kiskendawad wahest nõnda kangeste, et neid kurdagi waigistada ei jõua. Selle tüütawa harjumise põhjustel on kas nälg, walu ehk ka ärakellitus. Need ei ole raskest ära uurida.

Karjub laps nälja pärast, siis imeb ta suhu pistetud sõrme ja jääb kohe wait, niipea kui toitu saab. Karjub laps valu pärast, siis on tema kipunemise heal läbitungivam, ta ei võta toitu vastu, sipleb käte ja jalgadega ning läheb näost punaseks ehk siniseks. Et mitte aru saada, kus lapsel valu on, võetakse teda soojas toas riidest lahti. Nähaakse siin juures, et mähkme vöö liig kõvaste kinni ei ole, siis on temal seeptidine häda. Tõmbab laps jalad kõhu vastu kõverasse ja lööb siis jälle järsku sirgeks, hakkab seal juures järsku karjuma ning jääb wahel wait, siis on temal kõhu valu, mis niisõõhe sooja kummeli-thee tagast otjast sissepreitsimist, sooja rätikute kõhu peale panemist ja üleilidse lapsele sooja riiete ümberpanemist nõuab. On lapse kipunemine palawikuga, kõhimisega, oksendamisega j. n. e. ühendatud, siis tähendab see haiguse järge, mille vastu tarwis on arsti abi otsida. Väga tulus on lapsele kipunemise vastu Wenzeli-theed anda, mis mõnikord aitab. See on ka nurganaiastele hea. Karjub laps muudu, sest et ta alalise süüles hoidmise, kiigutamise ja hällitamise läbi ära on hellitatud, nõnda et ta ülewal olles sugugi waguji ei taha seista, waid ühtepuhku õõtsutamist j. n. e. nõuab; siis jääb ta kohe wait, kui teda asemelt üllesse võetakse. Kui laps on harjunud päewal magama ja õõsel ülewal olema, siis katsutagu teda päewal ülewal hoida ning pestagu õõtul, mis läbi ta wõõtib

ja siis võscl rahuliste magab. Kõik nõndanime-
tatud „lapse rohud,“ mida mõistmata moori-
kesed õpetavad, toovad haigusi ja mõnikord
surmaga enese järel, mikspärast igatihte nende
eest hoiatan. Kus siin raamatus antud juhata-
sed ei aita, seal küsitagu tohtrilt nõuu ning abi.

50. Pijufeste laste ravitsemine.

Puhas õhk on pijufeste laste kosumiseks kõige
esimene tingimine. Sellepärast ei tohi toas halba
õhku, suitsu, tolmu ega mingit auru olla. Laps-
sed, kes suvel sünnivad, peavad juba kahe ehk
kolme päeva vanaduses välja värste õhu sisse
saama viidud. Talvel võib neid 10 nädala
pärast selge ilmadega keespäeva ajal natukeseks
ajaks välja viia.

Rahetsjal esimesel elupäeval saagu laps pool-
pimedas toas hoitud, mis kord-korralt walge-
maks tehtakse, kuni lapse silmad walgusega har-
junud on ja ta seda kahjuta kanda võib. Pa-
ras tua jõujus on 14—16 gr. K. Uhi saagu
muidu kõetud, aga mitte sõiigi teetmiseks tarwi-
tatud.

Lapse esimese riidesse paneku juu-
res pandagu tähele, et nabanõör ära ei saa
kattestatud, et mähkme-wõõ liig kõwaste kinni
ei saa kistud, mis hingamist takistab.

Puhatus on terwise kohta wäga tarwiline.
Pijufesed lapsed piawad iga päew kümne minuti

kauajelt soojas wees pestud saama, mis 29 gr. N. järele on. Negamööda wõib soojust 28 — 27-me peal alandada.

Rõige parem toit lapsele on ema piim; kui ema imetada ei wõi, siis lehma ehk kitse piim. Rõige parem ema piima järele on lehma piim, millele aga alustuseks kolmas osa wett jekka peab panema. Kolmandamast kuust saadik sindab laps juba lehma piima ilma weeta kanda. Toitu peab iga kahe tunni tagast andma. Pea kate olgu kerge ja õhukene. Soojad ning paksud miltfid on koguni laidetawad.

51. Bleef-tõbi.

Tuundemärgid: Ihu on kahwatunud, keha jõuetu ja kasina soojusega, meel muffer, hing kinni, söögijäädunud, süda pehjab kõwaste ja jalad paistetawad.

Tõbe põhjus on were üleliig wehijeks minek.

Arstimine: Haige jõugu kergeid jõõksid, nagu tangu leem, piim j. n. e., tuiulutagu jagedaste tuba ja liigutagu enmast rohkeste waba õhu sees. Pärnapuu öied, mis mai kuu sees enne päikese tõusu korjatud ja warjus kuitwatatud, leotatakse wee sees ning juuakse seda wedelikku senikaua, kuni haigus kaob.

Puhast raua ehk terase puru pannakse pudelisse, walatakse wett peale ning wõetakse sellest,

kui ta mõne päewa seisnud, päewas kolm korda üks supilusika täis.

Suure rahutuse, südamepeksmise ja weretungimise juures pruugitakse järgmist wahendit: põldhumala ekstrakti 1 osa, piparmündi-wett 8 osa; ehk juuakse koirohu-, pomerantsi koore- ja kalmuse juure theed. Kõige parem on aga ikka tohtri nõuu ja abi.

52. Põlemud haawad.

On õnnetuks olnud suurt osa kehast ehk terwet keha põletada, siis on kõige parem wahendit, ennast toore puumilladega ümber mähkida lasta. On aga põletuse haaw piisane, näituseks käe, näo, ükste sorme j. n. e. killes, siis on ja jääb kõige paremaks wahenditiks ikka nõgese-tinktur, mida igast apteekist paari kopika eest saada võib, aga mida ka ise valmistada ja tagawaraks hoida võib. Selle täieste parandawa ja ruttu mõjuwa tinkturi valmistamine on järgmine: Juuni kuu hakatusel lõigatakse suurte kõrwetaja nõgeste ladwad umbes poole arshina kõrguselt ära, särwitakse peenikeseks ja tõugatakse natukesse wiinawainuga (Weingeist) pudruss, pressitakse seda siis wälja, walatakse niisama palju piiritust juurde ning lastakse heaste kinni korgitud pudelis seista. Mõne aja pärast peale selle saab siis selgunud wedelik ära walatud ja see tinktur kuiwas kohtas alal hoi-

tud. — Kergeid põletuse haavafid mõia kohe õliga kõige parem lina- ehk puu-õliga ja õeru siis keedu soolaga kõwaste. Nahk jääb terveks ning valu kaob pea. — On keegi enmast kirjalaki tükumise läbi põletanud, siis lastu last külmas minna ja ärgu tõmmatu kohe ära, siis on wähe valu tunda ja nahk jääb ka rikkumataks. Wäga mõnus on põletatud kohta jahuga pakfult üle puistada ning siis puhta, kuiva linase riidega üle siduda. Walu saab jelleläbi niikohe waigistatud; tuleb see süski tüki aja pärast tagasi, siis mõetakse sibe ümbert ära ning puistatakse uueste jahu peale, ilma endist alt ära kraapimata. — Uuemal ajal on leitud, et põlenud haawade parandamiseks glitseriin wäga mõnus on, kui sellega wiga saanud kohta kohe määratakse ning iga päew korvatakse. Rõndasama hea ehk weel paremgi on ühe poti lille jahwt, mida aloeks hiiitakse; tema jahwtine oks lõigatakse lõhki ja pannakse haige koha peale.

53. Rinnatransp.

Tundemärgid: Rind saab ärijelt nagu kinni nõõritud ja hinge tõmbamine läheb nii raskeks, et jelleläbi mõnikord läkastuse surm ähwardab tulla, kui õigel ajal abi ei saa õfitud.

Arstimine: 1) Soodagu anüstitheed. 2) Et õõfise rinnahäda eest hoida, segataga riivitud mädarõigast meega ja mõetagu jellest õhtu

magama minnes üks supilusika täis jisse. 3) Võetagu hommikul vana paar supilusika täit wälja pressitud rõika jahwti. 4) Väfastust ähwardawa rinnatõbe juures pannakse sinepi-jahust ning äätikast tehtud sinepi taignat rinna peale. Käte palawasse wette pistuine fergitab rinna frampi. Niisama ka jissepoole käewarre peale wärskelt riivitud mädarõika panek. 5) Kui pihtäis kadakamarju kahe toobi weega nõnda kawa feedetakse, kuni weel pool wedeliku alles on jäänud, seda siis läbi kurnatakse ja subkruga magusaks tehtult juuakse, siis toob see igas rinna-haigusel tähtsalt fergitust. Et rinnahaigusid wäga mitu feltfi on, mille wahetegemine õppimata inimesele raskesti läheb, sellepärast küsitagu arstilt nõuu.

54. Noos wõi heliting.

Tundemärgid: Ihu on haige koha pealt lätiw-punane; wajutad näpuga peale, siis kaob punetus ära, tuleb aga kohe jälle tagasi, kui sõrme üllesse tõstad. Mõnikord on punetuse peal pisukesed willikesed.

Haiguse põhjused: Kange wihastamine ja raske ehmatus.

Arstimine: Kõige pealt tutista õli jisse kas-tetud jule otjaga kurgupära, et oksle hakkad, siis wõta theelusika täis wee sees sulatatud glauberi soola, mis kõhu lahti teeb, ja joo õige rohkesti külma wett.

Wäliniiseks wahendituks pane roosile puu-
willu, läbisuitjetatud takku ehk peeneks tambitud
keedufoolaga segatud rukkijahu kotikese sees soo-
jalt peale. Mõned arstid tõendavad, et küllma
wee sisse kastetud rätitud väga tulusad olemat
roosi peale panna. Aga mina olen sellest suure-
mat abi näinud, kui roosi kuivalt saab hoitud
ja nõnda tohterdatud, nagu siin õpetasin.

55. Rõuged.

Tundemärgid: Efiteks tuleb palawik,
siis ajavad kolmandama päewa õhtul punased
lapid ihu peale, mis mädawistritudeks lähewad
ja alles kahe nädali pärast ära kuuwamad. Tõbi
on külgehakkaw.

Arstimine: Haige hoitakse jahedas tuas,
kus puhas õhk walitseb. Kui tuba liig palaw
on, siis võib see haigele surma tuua. Lähewad
rõuged mädanema ja hakkawad sügelema, siis
peab nende katti kiskumise eest hoidma, sest selle
läbi jääwad sügawad armid järele. Dr. R. soo-
witab tõbe hakatuses, kellel palawik väga suur
juhhtub olema, soola haput 20 — 25 tilka toobi
wee sisse ja sellest haigele juua anda.

56. Sadajalgjed.

Sadajalgjed wõi waewa täid signewad
roppusest, aga ka liigsest waewa kannatusest ja
fangeft näljast. Efiteks tekkivad nemad kubeme-

siis kaindla-aluse- ja wiimaks ka koguni silma- kulmu-karwadesse.

Arstimine sünnib jellel wiisil, et pesitamiud kohad apteekist toodud halli elawhõbeda salwiga ära määratakse, mis waendlaste hinged wälja wõtab. Peale selle elatagu puhtaste ja kasiinaste, magatagu õigel ajal ning joowitaw osa, ja hoitagu liig wäsitawa waimu-töö eest.

57. Sammalpool wõi weise- röögats.

Tundemärgid: Pihufesed kobaras seiswad wistrikud, mis pärast poole ihu peale laiemale lähewad ja haige koha kopra wõtawad.

Arstimine: 1) Sage pesimine leige seebiweega. 2) Pesimine weise rooja peale kogumud wihma weega. 3) Kui sammalpool niiskust wälja ajab, siis wõitagu teda wäiwli salwiga. Suur tähtsus on jelle arstimise juures eluforral. Haige peab lihtsalt ja korraliselt elama, palju wett jooma, ferget toitu sööma, raswaseid ja soolaseid söökisid ning äritawaid jookisid põlgama, jagedaste supplema ja wärste õhu sees liikuma. Raskestal korral tuleb arsti abi otsida.

58. Silmahaigus.

Silm on väga õrn liige, jellepärast saagu teda ka hoolega hoitud. Tubase töö juures paistku walgus ikka pahemalt poolt. Gest ehk

paremalt poolt paistew walguš on wāga kahjulik. Dambi tuli ei tohi wirwendada, ega lord juurem, lord wāhem olla. Dambi kuppel olgu selgest walgest klaasist. Tumedast klaasist tehtud, heleda sisse liibitud joonte ning wiiguritega kupid on wāga kardetawad, niisama ka roheliſed kupid. Kes alaliste tule walgel tööd teeb, niisutagu filmi aeg-ajalt wārste wee sisse kastetud wanniga. On tolm filma sisse läinud, pannaſte film puhta wee sisse ja pilgutataſte õige rutuste mitu korda, misläbi tolm wälja saab loputatud. Kui mingi puru filmas on, piſtetaгу wāhja-kiwi filma sisse, ſee liigub ſeal puru otſides ümber, wõtab ſeda eneſe külge ja kukub ſiis wälja. Kiwi leitakſe wāhkide ſeest nende keſta uuendamise ajal (juuni kuu lõpul ja juuli kuu algul). Silma põletiku korral wõtetaгу kaſs riista wārste, puhta weega; ühe ſees niisutataſte puhtaid linaje riide lappiſid, mis korda mööda filmade peal hoitakſe, teiſe ſees peſtakſe pruugitud lapid puhtakſ. Imewa lapſe filmade peale tõmmaſu ema oma rinna piima ja pühkiгу pāraſt rāhm puhta rāſiku nurgaga fergeſte āra. Igas filma-ſaigūſes on aga iſka kõige parem, ſawa filmatohtri abi otſida.

59. Sinivill.

Tundemärgid: Palawik, kange wāſimus, kälma wārimad, ſüda on raſke, pea kätib ümber,

wahel on ka ofjendus ning pasandus, wiimaks tuleb will ihu peale nähtawale; mõnikord aga alles peale surma.

Haiguse põhjus: Will tuleb sellest, kui muhutõbise elajaga tegemist on olnud, mikspärast selle eest hoidma peab. Siiski juhtub mõnikord, et ka pisukeste laste juureski jeda wiga ette tuleb.

Arstimine: Poolteise kortli wee hulka lastakse 30 tilka soola-haput ja antakse sellest iga kahe tunni pärast üks supi-lusika täis jisse. Kui will näha on siis tilgutatagu temale selget soolahaput peale; pärast peab haawa kaua mädaneda lastma. Kus arst ligidal, seal otsitagu kohe selle abi.

60. Sharlafi tõbi.

Tundemärgid: Range palawik ja kaela haigus; kahe — kolme päewa pärast tekkivad laiad punased plekid käewarte peale, kust nad laiemale minnes wiimaks ihu üleni ära katavad. Punased lapid jääwad wiieks kuni kuueks päewaks peale, siis kaowad nemad ja hakkab nahk kestendades ihupealt ära tulema. Mõnikord algab see tõbi peaju põletikuga ja suretab siis haige paari päewaga, kuna ta teinekord koguni kergesti mööda läheb. Tõbi on kiltgehakkaw.

Arstimine: Haige peab parajas soojas tuas olemas ja kolmeks nädaliks sängi jäämas. Ka kehahühenus saagu tuas ära toimetatud. Joogiks olgu kilm wesi ja söögiks lahja kört. Kui hai-

gus väga raskesti läheb, siis peab usinaste arsti abi otsitama. Mõned tohtrid kiidavad selle haiguse juures heaks, ihu üleni õliga võida, mis valu vähendab ja tõbe fergitab.

61. Soe-tõbi.

Tundemärgid: Range väsimus; pea valutab, just kui tahaks lõhkeda; tujane meel ja kurbtus; silmad kirjud, pea käib ümber.

Haigus wältab kaks kuni kolm nädalat ja lõpeb siis kas surmaga ehk pikalise paranemisega.

Tõbe põhjused: Toidu puudus, lümmastaw tubane õht, koristamata olet, liig üle jõuu käidaw töö, hirm, mure ja üleüldise kõif närwide nõrgestajad siindmused.

Arstimine: Haige hoitakse jahedas tuas, milles puhast õht puududa ei tohi, waid tihti tuulutatud peab saama. Pea ümber pannakse haigele külma wee sisse kastetud rätikud ja antakse, kui tal jama on, külma wett juua. Söögiks ei tohi midagi muud anda, kui üksnes wedelat tanguleent. Suhtub, et haigus väga rängaks läheb, siis saagu tohtri käest abi otsitud.

62. Soolikaf tramp.

Tundemärgid: Range valu soolikate sees, mis kord muudu näpistab, teine kord kõwerasse kofku kujuk; kord on kõht terwelt valu täis, teine kord mugab see ühes ainsas kohas.

Arstimine: 1) Kaeratangu leeme wedelast klištrid natufese puuõliga on soovitatavad. 2) Väga kange kõhuvalu juures on linaseemne-
thee ehk kummeli-
thee joomine tulus. Ühtlasi kas-
tetagu tükk flanelli palawa kummeli-
thee sisse, pi-
gistatagu wälja ning pandagu kõhu peale. 3) Tu-
leb wiga külmetusest, siis lastagu haiget wleedri-
theed juua ja pandagu temale käterätikute sisse
mähitud palawaks tehtud taldritud kõhu peale.
Soolikatekrambi ajal peab ennast kõige hapu kraami,
puutwilja ja raskestes seediwa toitude eest hoidma.
Ddratangu leeme wedel on väga soovitam. Wiina
ja õlle pruukimise eest tuleb hoida. See on täitja
wale õpetus, kui kiidetakse, et wiin rohukõs olla.

63. Soolatüükad.

Tundemärgid: Käed ajawad pealt lõhkewaid,
kõwa, kuiwi rakkujid täis; mõnikord on nad üks
jeal, teine teal — aga wahest üsna kobaras koos.
Walu nad ei tee, aga et nemad käed väga näo-
tumaks teewad, jellepärast tahaks nendest küll
igakuks lahti saada.

Arstimist pole neile tarwis, nad kaowad
õmal ajal iseenehest ära.

64. Suukäsnafesed.

Need on weikesed rakufesed, mis pisuteste
lastele harilikult esiteks keele külles, moffade
ning põskede sisekülles külles ning kurgu-laes

ilmuvad, mõnikord aga ka kurtu lähewad ja en-
did üle terve foolikataewanduse kuni pärasooli-
kani wälja laotawad. See haigus mis niiheasti
laste kui täiskaswanud inimeste juures ette tuleb,
sünnitab kanget kõrwetust ja raskendab lastel ime-
mist ning neelamist. Selle tagajärg on palawik,
rahutus, unepuudus, pasandus ja kange kufemine,
mis lapsed ära kurnab ning sagedaste furmale-
saadab. Sellega ühtlasi lõhkewad ja walutawad
ka nisanibud mille otšas juukäsna haiguses ole-
wad lapsed imewad.

Haiguse sünnitajad on: esimene mušt roo-
jus, mis lapse foolikatesse oli jäemud ja hoole-
tusesse jäetud puhastamine suu seest, kui laps
oli imenud ehk muud toitu saanud: nisa otša ma-
gama jäemine, imetaja liig rammus piim ja nisa
otšas imemine, kus enne käsna tõbes juuga laps
oli imenud ning nisa-nibu hoolega puhtaks ei
saanud pestud.

Arstimine: Mõnda pea, kui käsnaatesed ilu-
sile tulewad, mähitagu linase riide lapikene im-
ber sõrme, kastetagu külma wee sisse ja pestagu
lapse suu, ehk õerutagu ratutesed peenikesse suht-
ruga katki. Kui juukäsnaatesed juba üleüht on
wõtnud ehk koguni pruuniks hakkawad minema,
siis on waja wiibimatalt arsti abi otšida.

65. Sügelised wõi kärnad.

Tundemärgid: Pisukesed ratutesed läbi-
paistwa wedelikuga tekkivad esiotsa sõrmede wa-

hele, tõe randmehse, künarnuka ja põlwe kõver-
dusse, ning lähewad neist kohtadest wiimaks üle
terwe keha laiali, üksnes silmanägu punitumata
jättes.

Tõbe sünnitajad on sügeliste-lestadeks niime-
tatud pisukesed elukad, kes rakufeste sees elawad,
aga nii pisukesed on, et neid palja silmaga su-
gugi näha ei wõi. Tõbi on killehakkaw.

Arstimine: Haige läheb sauna lawale, higis-
tab seal tiiki aega, kuni sügelised kõik ihu peale
tulewad, siis mõiab ta ennast salwiga, mis peeni-
kehest weewlist ja sea raswast kofku on segatud.
Wõidmine peab kõwaste nihtides sündima, nõnda
et rakufesed katti lähewad, siis on salwi mõju
feda suurem. Kui haige weel tiiki aega soojas on
istunud, siis paneb ta ennast riidesse, ilma et salwi
ära peseks. Olwad sügelised noored, siis on ühe-
fordsest salwimisest küllalt — on nad aga wanad,
siis tuleb teisel ja kolmandamal päewal, uueste sal-
wida ning alles neljandalal päewal ihu ära pesta ja
puhtad riided selga panna. Wene talurahwas arsi-
tib oma sügelisi sel wiisil, et sauna keris punajeks
kõetakse, karna-haige siis lawale läheb ning ennast
kange kuuma käes tublisti wihtleb. Nagu ma ise
olen näinud, aitab see igaford, kui sügeliste põdeja
palawa leili wastu liig hellik ei ole. Laste süge-
listele, kui nad liig wanaks ei ole läinud, aitab
sagedaste see, et neid weega pestaksse, mille sees
kadaka offi on keedetud. — Kärnade ajal seljas
olnud riided saagu kange leheliigega pestud ja

mis pesemist ei kannata, need palawas sauna leilis auutatud, enne kui neid jälle pruukida võib. — Ünnis Dr. Kreuzwald kiidab wana kuu lõppu kõige paremaks sügeliste arstimise ajaks.

66. Liisifus.

Tundemärgid: Haige tunneb riuuus kitsust ja kõhib alaliste. Esiotsa on kõha kuu, aga pärastpoole hakkab röga tulema. Keha jääb kordkorralt lahjemaks. Öhtu eel on haigel külm ja wastu hommikut higistab tema.

Haiguse põhjused: Ranged äritused, mis werd kopsudesse ajawad, umbne, niiske öht, alaline töö juures kõweras istumine.

Arstimine siin palju parata ei või, nimelt kui kõbi wanaks on jäänud. Sellepärast on ikka haiguse eest hoidmine peaaasi. Aga kui kõbi alles noor, siis aitab alaline islandi-sambla-thee pruukimine: iga hommiku 2—3 tassi täit. Riis-jamuti on wäga soowitaw rõõsa, praegu liipstud piima joomine; iga liipsi korra järel $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ toopi ja uimastawa jookide põlgamine.

67. Une puudus.

Tundemärgid: Muidu kõigiti terwel inimesel kaob uni ära, mis nädalite — jah, koguini aastate kaupa võib kesta ning mis inimese kangeste ära kurnab ja mõnda haigussti tagajärel võib siinmitada.

Haiguse põhjus on üleliigne närwide äritus.

Arstimine: Rasta pool käterätikut külma wee sisse, pane tema siis nõnda labaluude wahel selja peale, et ühtlasi ka kaela ja poole pead ära katab, siis laota liig rutulise äraauramise talistuseks weel rätiku kinn pool üle. See mõjub ruttu ja heaste, sest ta karastab pea-aju ning toob magusat und. Neile, kes suurrt pea-aju äritust kannatawad, olgu raske wainutöö ehk mure läbi, annab see wahendik alati abi. Üleüldse on selles hädas weel järgmist nõuu-annet tähelepanna: liigu waba õhu sees, pea söömisel parajult ja hoiatiga wainuärituse eest! Kes wiina ning õlle pruukija on olnud, see jätku teda üsna maha, siis wähenewad mitmed haigused ja elujärg paraneb nähtawalt.

68. Usfi-tõbi.

Kaks tõugu usja waewawad lapsi kõige rohkem, need on folkme- ja narmas-usfid.

Haiguse märgid: Laps sööb palju, kõht läheb põnni, asjal käimine on forratu, ööline magamine rahutu, nagu jäeb kahwatuks ja laps kaebab tihti kõhuwalu üle.

Arstimisel saagu kõige pealt jahupudru, kartohwlite, koofide, kimpide, juustu ja munade söömine maha jäetud. Kerge supptide söömine aitab sagedaste enam kui arsti rohud. Folkme usfide wastu aitab kõige paremine tuttau usfirohi. Teised mõjuwad wahendikud on weel: 1) piima

tees keedetud küislaup: 2) rohke meega joodud piparmündi-thee; 3) usfikoogid, mida apteegist võib osta. Kui eespool nimetatud vahendituid ei aita, siis tuleb tohtri käest nõuu küsida.

69. Walgede woolus.

Tundemärgid: Ematupest woolab walget, kollakat ehk rohelist ila, mis mõnikord süldi farnane paks, teinekord wedel on.

Arstimine 1) Töö ja karst eluviis on selle haiguse kõige juuremad parandajad. 2) Igapäevane haige koha külmne meega pesemine ja sage jões suplemine on ka hea, kus juures päewas paar tassit täit kaharmündi-theed võib juua. Kõige parem on aga ikka arsti käest nõuu ja abi paluda.

70. Warjusurnia sisse langemud õnnetumate awitamine.

1. Warjusurn külmne läbi. See warjusurn tuleb hõlpsaste kange külmne läbi järgmistel põhjustel; üffijärgi puhuwa kange tuule juures. 2) Aritawa jookide, iseäranis wiina pruutimise järele. 3) Tarwilise kehaliiku liikumise puudusel. Niipea kui wäsimust tunda ja uni peale hakkab tiksuma, on tarwis liikumist rohkendada, sest mingi asi ei ole kahjulisem, kui esimene wäsimuse tundmusele järele andmine ja puhkama jäämine. Külmnamise eest hoidmiseks murestetagu soojad riided; iseäranis soowitaw on kustutuse ehk kuiva-

tamise paberi liikmete ümber määsimine ja ramusa õliga wõidmine. Nappi asemel, mida effilitult ikka „soojenduseks“ wõetakse, joodagu kohwi. Külmetamise märgid on: alustuseks nagu jootset-
siwad sipelgad naha all, ühtlasi on pisteid, kõr-
wetust ning walu tunda. Pärast hakkab tundmine
wähemaks jääma, liikmed jääwad kangeks, mõtted
kaowad, uni tuleb peale, kõrwad hakkawad pilli
ajama, tuleb ninestus, hingamine läheb raskeks,
ninasõõrmed külmetawad finni ja pehmed osad lähe-
wad murduwaks. Selle põhjus on: 1) were roh-
kendatud tungimine ja kofku kogumine keha keel-
organides, millest rindade rõhumine tuleb; were
peaajusse kogumisest tuleb unine olek ja mõtete
kadumine. 2) Alustuses mõjub külm äritawalt,
hiljem üliäritawalt ja jelleläbi nõrgendab tema
närwide-ühiskonda. 3) Pehme osade tarretuse ning
jellest sündinud segaduste läbi elu tähtsamate
organide toimetustes, iseäranis hingamises.

Külma wõetud inimese awitamine. Esi-
teks on sarnase warjusurnu teise paika wiimise
juures kõige juuremat ettevaatust tarwis; kõik
pehmed osad on külmetanud, aprad ja wõiwad
jellepärast hõlpsaste rikutud saada. Pandagu nii-
jugust ree peale heintest, hõlgedest ehk weel kõige
parem lumest ajeme peale. Siis ei ole midagi
kardetawani, kui liig rutuline õhusoojuse wahetus.
Tuttaw on, et rutuline soojuse wahetus kergesti
põletikku sünnitab ja jelleläbi wõib warjusurm
tõstiseks surmaks muutuda. Sellepärast mae-

tagu terve keha lumega finni, pandagu sulanud lumele jälle uut asemele ning tehtagu seda nõnda kava, kuni tundmise ja liikumise märgid ilmsiks tulevad, punetus ning soojus jälle ühksuse osadesse ajuvad; meelekohtasid ja lõualuid pestagu lume, katki tambitud jää, viina ehk kampweripiiritusega. Väheb jelleläbi korda suud lahti teha, siis piitagu õhku sisse puhuda. Äritatagu jellejärele haistmise- ja maitsmise organid ning kurgupära terawa wahendikkudega. Haistamise wahendikkudeks olgu siin: kange äätikahapu, sibulad, mädarõigas, sinep; ehk äritatagu keelt sule ladwaga. Rohkewereliste juures ja kui weri kangeste rindu ning pähe tungib, on tarwis hiljemalt aadrit ehk kupp lasta. Wõib haige neelata, siis antagu temale alustuses küllna wett juua ja alles pärastpoole leiget theed fitroni-sahwtiga ehk äätikaga. Kõiki neid wahendikka pruugitagu kütmata tuas; alles siis, kui soojus ihuse täieste tagasi on pöörmud, wiidagu haige sooja tупpa.

Warjusurm poomise ehk kägistamise läbi. See warjusurm tuleb kaela finni nõbrimifest, misläbi õhu sisse tungimine wõimatuks saab tehtud; sagedaste aga ühtlasi kaela külles olewa juurte werelauksete kofkulisumise läbi, mis wereringjooksu lõpetab ning werd pähe paneb koguma. Poodute juures on jellepärast surm kolmel wiisil wõimalik: lakkamise, rabanduse ehk ühtlasi mõlemate läbi. Altpoolt kõrijõlne finni-nõbrimise läbi saab hingekõri kofku litjutud, kuna lõua ja kõri-

õlme wähe kinninõõrimine suuri werkausitefi treh-
wab. Lootust elusse ärtamiseks annawad: 1) Kui
abi wõimalikult ruttu tuleb, nõnda et ihu alles
joe on ja elumärksid weel tunda. 2) Kui fide
wäga lai ja niisugusesse kohta kaela ümber oli
pandud, kus hingetõril kanged kofkunõõrimist karta
ei ole. 3) Kui warjusurnu wäga täiewereline
ning loomu poolest rabandusele omane ei ole.

Poodud inimese awitamine. Esmene ja
kõige loomulikum abi on kõigest wabastamine, mis
waba hingetõmbamist ja werering-jooksu wõiwad
takistada. Selleks peab poodud inimeue oheliku
otjast kohe lahti lõikama; peale selle wõetagu
kõik kitsad riided seljast ära ja wiidagu warju-
surnu niisugusesse kohta, kus tarwilisi peastmiste
katsmeid hõlpjaste ette wõib wõtta; hea ilmaga on see
kõige parem wäljas waba õhu sees. On see siin-
dinud, siis lastagu aadrit, et pea weresooned ruttu
tihjaks saaksiwad, iseäranis weel, kui warjusurnu
wäga wererikas ja nägu sinikas-punafelt üllesse
on punsunud; kui rabandus oli; kui enne
poomist ägedaid meeleliigutusi oli olnud ehk ka
palawust sünnitawaid jookkisi joodud. Hingamise
tegemisele sundimiseks on õhu sissepuhumist tar-
wis, mis sell wiisil sünnib, et üks tugew mees
oma suu warjusurnu suu peale paneb ja tema
nina kinni hoides kõwaste õhtu sisse puhub. Siis
pritstagu soolast wett tagast otjast sisse, pandagu
külma wee sisse kastetud sidemeid ümber pea ja
nihitagu jalatalla-aluseid kõwa harjaga. Wõib

warjusurnu natuke neelata, siis antagu temale alustuses theed weinti-äätikaga ehk sitroni jahwtiga; hiljemalt kummeli-theed Hoffmani tilkadega.

3. Warjusurnu appunise läbi. Kõige ligem surma põhjus on siin niisamane: 1) Üra-
laskamine, kui kõige sagedam põhjus, sest et wesi hingefõrisse tungib; wõib aga ka 2) rabandus tulla ja siis laskatusega ühendatud olla. Rabandus wõib appujatele tulla: 1) Nasta aja ning ilma läbi; kange palawuse ja wee suure wärskuse juures. 2) Kui wette hüppamine wäga palawa keha, ägeda meeletuigutuste, wiha ja ehmatuse juures ehk piiritusliste jookide joomise järele sündis. 3) Kui inimene häätselt ehk juhtumise kontbel kõrgelt alla langes ja liiategi weel alaspidi peaga. 4) Kui temal suur wererohkus on:

Uppunud inimese awitamine. Esiteks muretsetagu, et appuja ruttu ja kus wõimalik ilma suurema kahjuta weest wälja saab toodud ja elusse aratamiseks sündsasse kohta kantud. Siis puhastatagu õli sisse kastetud sõrmega suu ja ninasõermed muidast ning muust roojast ära ja seatagu õnnetu nõnda, et pea ja riind mõneks sekundiks ettepoole on painutatud, misläbi sissetunginud wesi suust ning hingefõrist wälja wõib woolata. Siis puhutagu õhku sisse, pestagu keha weega ja õerutagu jalataldasid ning südame kaewandust harjaga. Üritatagu ninanärwisiid nius-tubaka läbi ja pritsitagu ääikat, ehk wiina ja wett tagast sisse. Wõib haigele midagi sisse anda, siis on selleks soe

thee Hoffmani tilkadega soovitaw. On rabanduse märgid tunda, siis peab ühtlasi werd lastma.

4. Warjusurm wingu ehk kahjulise õhu läbi. Kahjulikud aarud mõjuwad uimastawalt närwifüüsteemi peale ehk takistawad hingamist ja toowad sedamööda rabandust ehk lämmastust. Õhu kahjulikult halwatsminemisele annawad järgmised põhjused hoogu: 1) Glajalised wälja-aarumised kinnistes ruumides; a) hulga inimeste kauase koosoleku läbi kinnises ruumides; b) külgehattawa olluste siginemise läbi haige tubades, kus tarwiline õhupuhastamine puudub; d) inimeste ja weiste wäljahaidetuste ning muu mädanewa olluste läbi kitsas, kinnises ruumis; e) raiskade ja jurnu-kehade mädanemise läbi kabelites ning puusärkide awamise juures. 2) Kange wälja-aarumine taimedest kinnises ruumides. Taimed, mis oma wälja-aarumise rohke ehk kange lõhna läbi juba iseenejest uimastawalt mõjuwad, mõjuwad jägedasti üliäritawalt närwide süsteemi peale. Nende hulka langewad tuberoosi, oragni, lilia, hüatfiitide j. n. e. õied. 3) Kinnistes ruumides kääriwatest jookidest ning söökidest, nimelt õllest ja weinist keldrites, pikemalt kääriwast leiwataignast ja muust sellesarnasest. Nemad mõjuwad kahjulikult enestest wälja ajawa süehapu gaasi läbi. 4) Dõguwast kiwi- ja puusüütest tulewa kahjulise gaasi wõi wingu läbi. Need mõjuwad litjuwalt hingetõmbamise ja ühtlasi nõrgestawalt närwifüüsteemi peale. 5) Surmawa gaaside

kogumine mäekaewandustes ja kaewudes. Need mõjuvad kõige pealt hingamise organide peale kahjulikult ja silmitavad lämmastust.

Sarnase warjusurnu awitamise juures wiidagu õnnetu kõige esites surmawaft paigast eemale. Inimene kes õnnetumat kahjuliku õhu seest wälja läheb tooma, loputagu suud äätikaga, pidagu äätikat suus ja äätika sisse kastetud wanni ehk rätik suu ees. On õnnetu wälja toodud, siis wõetakse teda riidest lahti, pannakse istukile, pea heasti püsti, ja walatakse jäekülma wett kaela. Siis pestakse meelekohtasid ning otfaesist äätika ja külma weega, werutakse waheldades käsa ning jalgu soojendatud willase rätikutega ja pannakse jäed pea peale. Selle järele lastagu aadrit, mis siis weel uueste ette peab wõetama, kui weri wäga must on ja kui pärast were kangesti pähe ning rindut ungimise märgid nähtawale tulewad. Siis on tarwis hingamise organid tegevusesse panna, kui enne lõõtsa abil kopsudes olew õhk wälja on tõmmatud. Sisse puhutakse puhas õhku. Ühtlasi wõib ka külmawee ja äätika klistiri panna, millele natuke soola sekka on lisatud. Wäljaspoolt saagu kangeid nahka äritawaid wahendikka pruugitud, näituseks: sinepi taignast, mädarõika plaastrid, palawaid rätikuid kulla peale, jüdamekaewandusse ja jääremarjade peale panna; wõib haige neelata, siis on merelaskmise järel kõige tähtsam õhendamise wahendik, mitte paljalt tühendamiseks, waid närwifüsteemi tugewaks äritamiseks.

Warjusurm wälgu läbi. See tuleb kangeft närwiſüſteemi ärituſeſt, mille järele jaoline ehk üleüldine alwatus ning ſurm wõib tulla. Siis ka paiklikuſt pikſe läbi ſaanud wigatuſeſt. Wiimaks kinnitſes ruumides pikſe ſiſſelöömiſe läbi kogu-
gunud hingamiſeks kõlbmata aaurudeſt. Kaitſe-
wahendikud pikſe waſtu on: 1) Wäljas kange hi-
giſtamise eeft rutuliſe jookſmiſe, ratſutamise ehk
ſõitmiſe läbi hoida ſeſt, et hobuſe kange aaura-
mine wälku juurde wõib tõmmata. Argu ſeiſ-
tagu kõrge aſjade ligidal, mis wälku külge
wõiwad tõmmata, ega ka puude all. Kinnitſes ruu-
mides hoitagu ennaſt suuremateſt metalliſt aſja-
deſt eemale! Peale ſelle on 2) iſeäralikud abi-
ja katſeriſtad ſoowitawad, mille ſeaſt pikſewar-
dad kõige tähtſamad on.

Wälguſt rabatud inimeſe aitamine: 1) kin-
niſes ruumis; ſiin on õhu puhäſtamine tuuluta-
miſe läbi ja õnnetuna wälja kandmine kõige eſti-
mene aſi. 2) Wäljas on waja wigäſtatud ini-
meſt ülles äratamiſeks ſiindſaſſe kohta wiia. Siis
puhutagu õhku ſiſſe, peſtagu keha äätika ja weega
ning pandagu weriſed kupaſid rinna ning pihtade
peale. Selle järele walatagu jäekülma wett pähe,
pandagu päraſt külmad ſidemed pea ümber, peſ-
tagu keha äritawa, piirituſliſte wedelikuduga, kamp-
weri piirituſega ja Hiſpaaniafärpſe tinkturiga,
õerutagu jalatalla aluſeid külma wee ſiſſe kaſte-
tud harjadega ning pandagu äritawaid äätika- ja
ſoolakliſtirifiſid. Ühtlaſi püütagu haſtmiſe- ja maitſe-

nise närwistid elustada. Läheb warjuurnu elusfe-
äratamine lorida, siis jäeb tema jägedasti hulgak-
ajaks nõrgaks. Tema saagu siis alasti wõetud
ning pool istufile olekul rinnust saadik maa sisse-
kaewatud, kuhu ta mõneks tunniks piab jääma.

71. Wähja töbi.

See on hirmus sööja haigus, mis sifemiste
ehk wäliste orgaanide kallale asub ja pikkamööda
eemale jõuudes liha ümberkaudu ära sööb, kuni
wiimaks mõne aasta pärast surmab.

Wearstimist selle haiguse juures ei maksa ette
wõtta, sest et rohitemine temale palju ei mõju.
Kõige parem on, kui töbi tunda, kohe osawa tohtri
juurde minna, kes sööja kõige juurtega wälja löi-
tab. Lastakse wiga wanaks minna, siis ei aita
ka lõikamine enam ja põdeja peab, hirmsat walu
kannatades, surmale ohwriks langema.

72. Wee-töbi.

See töbi on weefogumine naha alla ehk ku-
hugi ihu koopasse, mikspärast jeda töbe naha-
rinna-, südamefoti- ja kõhuweetõbets nimetatakse.

Arstimine jäegu tohtri hooleks. Koduseks wa-
henditaks võib kadaka marja theed pruukida. Ka
kiidatakse riivitud mädarõika-juure jahwti suhkruga
sisse wõetult hea olema. Kes jeda haigust ei
soowi kannatada, see hoidku enmast wiina- ja
õlle joomisest eemale! —

73. Werooffendamine.

Kui see wiga ilmiks tuleb, pane kohe lusika täis soola klaasi täie wee sekka ja joo ära. 2) Joo peti-piima, see awitab. — Wisja werooffendamise juures on tarwis arsti abi otsida.

74. Weresülitus.

Tõbe põhjust annawad teha fangeste palawaks ajamised, laulmine, mänguriista puhumine, rindade põrutamine ja muud sarnased sündmused.

Arstimine: 1) Wõtakse peeneks tambitud teedusoola theelusika täie kaupa kuivalt suhu ja neelatakse peale rüübatud weega alla. Seda tehakse 3—4 korda päewas, nõnda kaua, kui tarwis on. 2) Wäga mõjuw wahendik weresülituse wastu on jäekülma weega rinna pesemine, kuna jalad sooja wee sees on. 3) Tõsine abi on kitse piima rööjalt joomine. Peale selle on tarwis iga meelesärituse eest hoida, mis werd kiireste liikuma wõib panna. Kõige parem on sängis wagusi pikali olemine

75. Werewoolus pärasoolikast.

Tundemärgid: Selg ja ristluud walutawad, kõht on kinni ja tulewad ainult suure punnitamisega kõwad likilised julgad wälja, mis mõnikord werised on, uru-augu umbrus sügeleb ja higistab, wahest ajawad sinna wistritud illesse.

Haiguse põhjus: alaline istumine töö juures ja rohke wiina ning õlle joomine.

Arstimine: Saige mingi nii tihti kui võimalik, värskete õhu sisse jalutama ning niiskigu feha igal päeval külma mee sisse kastetud rätikuga üle, hoidku äritava jookide eest ja joogu õige rohkestes külma wett; mõnikord võib ka külma klistirisiid teha.

Elisa.

Peapööritus.

See haigus jäi tähestiku järjest kogemata wälja, aga et teda tihti ette tuleb, siis ei wõita raamatust ära jäeda, waid kirjutan nüüd lõpetusesse.

Selle tõbe tundemärgid on järgmised: Silmad lähewad kirjaks, pea käib ümber, inimene tuigub jalgade peal, iseäranis maha kumardades ehk maast üllesse tõustes.

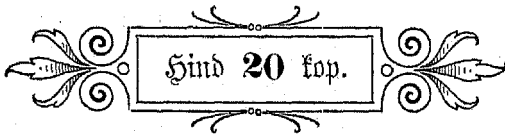
Arstimine: Pea saagu hommikul magamast tõustes ja ka päewas mõnikord külma weega pestud. Kukka pealt lastakse kuppu.

Saiguſte juhataja.

1. Saigetega ümberkäimijest.	43. Paſandus.
2. Ehmatuſ.	44. Päematuſe waſtu.
3. Saawapõletik.	45. Peakärnad.
4. Saawadest werejookſ.	46. Peatõõmamine.
5. Palwatuſ.	47. Peawalu.
6. Hambawalu.	48. Peeretuſe-tõbi.
7. Parjase wiſtrikud.	49. Piſuſeſte laſte karjumine.
8. Pinge kinni jäämine.	50. Piſuſeſte laſte rawitſemi-
9. Pullukoera-tõbi.	51. Pleek tõbi [ne.
10. Jookſja haiguſ.	52. Põlenud haawad,
11. Koeranael.	53. Rinnakraamp.
12. Kolera.	54. Noos wõi helſiting.
13. Kollatõbi.	55. Rõuged. [täid.
14. Kõhukinnitamine.	56. Sadajalgſed ehk waewa-
15. Kõhu kinnitolek.	57. Sammalpool wõi weije
16. Kõhutõbi.	58. Silmahaiguſ. [rõõgatuſ.
17. Kõrifõlme põletik.	59. Siniwill.
18. Kõrwahaiguſ.	60. Šharlafi-tõbi.
19. Kõha.	61. Soe-tõbi.
20. Kramplik ſügelemine.	62. Soolikakraamp.
21. Kurgu kõrmetuſ.	63. Soolatiitſad.
22. Kurgu-põletik.	64. Suutõõsnateſed.
23. Kuſi kinni.	65. Sügelijed wõi kärnad.
24. Kuu-tõbi.	66. Täiſikuſ.
25. Kälmad jalad.	67. Une puuduſ.
26. Kälmi-tõbi.	68. Ükſi-tõbi.
27. Lange-tõbi.	69. Walgede woaluſ.
28. Lätaſtuſe kõha.	70. Warjuſurma ſiſſe lange-
29. Lectrid.	nud õnnetumate awitam.
30. Põhkenud käed.	Warjuſurm külma läbi.
31. Lufumije waſtu.	Warjuſurm poomije ehk
32. Luupainaja.	tägijtamije läbi.
33. Madalad rinnad.	Warjuſurm uppumije läbi.
34. Meeleſpidamije wõimuu	Warjuſurm wingu ehk
kõwendada.	lahjulije õhu läbi.
35. Meſilaste nõelamine.	Warjuſurm wälgu läbi.
36. Muluſutufeſed.	71. Wähja-tõbi.
37. Näowalu.	72. Wee-tõbi.
38. Ninaſt werewooluſ.	73. Wereõhendamine.
39. Nohu.	74. Werefülituſ.
40. Nõgeſe tõbi.	75. Werewooluſ päraſoolikaſt.
41. Pael-uſſ.	Liſa.
42. Paha hingedõhk.	Peapõbrituſ.

503.329

EESTI RAHVUSRAAMATUKOGU

1 0100 00070871 5